

Legendární Wanklův nález v Býčí skále z doby halštatské.

Mgr. Petr Kos (27. 2. 2012)

V roce 2011 jsem byl členy ZO 6-01 Býčí skála vyzván, abych provedl rekapitulaci současného stavu poznatků ve výzkumu legendárního Wanklova nálezu z doby halštatské. Byť si vědom, že největší tíhu současných nejnovějších poznatků na svá bedra pojali z domácích badatelů hlavně nedávno zesnulý J. Nekvasil, dále V. Podborský, A. Přichystal, M. Golec, V. Peša a nejnověji M. Šimánek, připadal mi tento krok již poněkud zbytečný. Zaujal mě ale jiný úhel pohledu, který by mohl vnést do této problematiky něco trošičku nového. Nemíním dělat svými úvahami žádné závratné změny v dosavadních interpretacích, které by byly nepochybně unáhlené, ale stávající závěry pouze v některých rysech připomenu nebo částečně doplním o nové poznatky.

Pokusme se nyní přiblížit Býčí skálu jako subjekt, který organicky zapadá do rozsáhlého kontextu jeskynních i povrchových lokalit v oblasti Moravského krasu, ale také přilehlých částí vesměs již rovinných území Brněnské kotliny a Dyjsko-svrateckého úvalu, které skýtaly lidem v mladším pravěku mimořádně příznivé sídelní podmínky a umožňovaly také svou polohou rozvíjet širokou škálu interakcí s oblastními centry lužické a podunajské halštatské kultury.

Po průřezovém studiu dosud publikovaného materiálu jsem získal dojem, že řada badatelů se při interpretaci Wankelova nálezu snažila prosadit hlavně poznatky profesní, které byly ovlivňovány stavem poznání v různých vědních i zájmových oborech, kdy svým přičiněním vnesly pokaždé do dané problematiky trochu nového. Jednalo se o zájmové okruhy zabývající se otázkami výroby, obchodem/směnou, zemědělskou produkcí, geologickými jevy, hydrologií, klimatologií, produkcí keramiky, antropologií, osteologií apod. Každá profese se svými závěry snažila nevybočit z rámce současného stavu poznání a výsledky svého výzkumu vyhodnocovala vesměs na úrovni širšího evropského kontextu, kam svým obsahem soubor nálezů z Býčí skály zcela nepochybně zapadá, ale díky čemuž pak postrádá vazby ke svému nejbližšímu prostředí, z něhož zcela nepochybně jistými sociálními pochody vzešel.

Dávno již byla opuštěna romantická Wankelova a později i Nekvasilova teorie o velkolepém pohřbu halštatského náčelníka s nesmírnými věcnými, zvířecími i lidskými oběti. Současný vědecký pohled je na Býčí skálu upřen jako na místo nadregionálního kultovního významu (jeskynní obětiště) s velkým akčním rádiem, které je definováno značným spektrem předmětů, jejichž původ je předpokládán na mnoha místech Evropy. Posledním počinem, který přinesl opět něco nového k interpretaci legendárního nálezu a k vývoji postupného nahlížení na události které se mohly v jeskyni odehrát, byla revizní determinace keramického materiálu M. Golcem, který zúžil původně chronologicky obsáhlejší nálezovou základnu pouze do období jednoho časového horizontu - pozdního stupně horákovské kultury Ha D2 (pol. 6. stol. př. n. l.). Jeho závěrů využila ve své bakalářské práci S. Ondroušková, která se pokusila o katalogizaci nálezů a vyhodnocení dosavadního stavu výzkumu jeskyní Moravského krasu s nálezy z období kultury popelnicových polí a doby halštatské. Její práce naznačila také jisté souvislosti s osídlováním jeskyní lidmi, kteří sem mohli pronikat prostřednictvím okrajových sídelních mikroregionů například z důvodů obchodních nebo prospektorských, mohla tu být dokonce vyhledávána a těžena ložiska železných rud. S. Ondroušková předpokládá, že ve starší době železné mohly být jeskyně Moravského krasu organickou součástí rozsáhlých kulturních areálů a dotvářet tak sídelní krajinu, podobně jako v zemědělsky příznivější oblasti

na Brněnsku, kde se díky podstatně příhodnějším podmínkám rozvinula složitá sídelní struktura.

Ze studia keramiky nalezené v hrobech mimo Moravský kras docházíme k závěru, že zařazení všech nálezů z Býčí skály pouze do jednoho časového stupně není vesměs možné, neboť stejné keramické kusy jsou na pohřebištích na Brněnsku a Vyškovsku zastoupeny také v komorových hrobech středního a mladého halštatského stupně, kde jsou navíc provázány kovovými milodary, které nám jejich chronologické zařazení poměrně dobře upřesňují (např. Modřice, Vojkovice, Bratčice, Slavkov a nověji i Orlovice). V nich obsažené šperky však nelze vždy zcela jednoznačně ztotožnit s předměty, které byly nalezeny v jeskyni, což je zvláštní, neboť některé další nálezy (např. sedlovité bronzové a železné nánožní kruhy a sady bronzových kroužků) v hrobech brněnské skupiny horákovské kultury nacházíme zase poměrně běžně (např. Brno-Příkop, Brno-Židenice, Modřice-Sádky/Rybníky, Vojkovice-Vojkovické Nivy). Podobné poznatky získáváme rovněž z používání skleněných korálků, které jsou v nově prozkoumaných horákovských hrobech nacházeny ve značných počtech. Jejich celé série pochází z ženských hrobů z Brna-Židenic a Modřic a jejich mimořádná variabilita vybočující z normálů podunajského halštatu dává tušit velmi rozvinutý dálkový obchod, nebo existenci místních periferních dílen, které se snažily na poměrně vysoké technické úrovni napodobovat produkci jihoalpských výrobních středisek. Podobné nálezy jsou jasnou předzvěstí rozvinuté sklářské produkce pozdního halštatu, kterou postihujeme také v nálezech z Býčí skály. Doklady kontaktů s lidmi v Býčí skále však nepocházejí z Brněnska, jak by se dalo předpokládat na základě hustoty nejbližšího osídlení, ale z Vyškovské brány, kde bylo u Orlovic nalezeno rozsáhlé pohřebiště platěnické kultury, které poskytlo také několik kostrových hrobů, jež prokazují užší kontakty s horákovským prostředím. Zde byla nalezena také keramika a bronzové šperky, které mají v Býčí skále své přímé analogie. Zcela novým dokladem o rozvinutých interakcích s platěnickou kulturou je také dosud nepublikovaný podivuhodný nález z Pavlovic na Vyškovsku, který roku 2008 představil na konferenci v Košicích M. Čižmář.^[1] Jedná se o depot bronzů nebo žárový pohřeb uložený v keramické nádobě obsahující bronzový kruhový pancíř (*kardiofilax*), kroužkový pás a pektorál, tvořený křížovými průvlečkami, který byl vespod opatřen dutými plechovými koulemi s očky, na nichž byla zavěšena trojúhelníková plechová chřestítka. Tento nález obdivuhodně koresponduje se známým bederním závěsem, který uvedl do literatury J. Wankel v souvislosti s Býčí skálou. Podobně je tomu také v dokladech o rozvinutém stupni lékařství, které představují v Býčí skále dvě zhojené trepanace, jež jsou výsledkem úspěšného završení obtížných chirurgických zákroků. Doklad podobné operace pochází také z kostry dospělé ženy středního horákovského období, která byla nalezena na pohřebišti u Modřic. Výbava tohoto hrobu a podoba kroje nese vazby na italské kultury Este a Piceno, i kulturu bavorského halštatu, a značí další vývoj kontaktů středodunajských halštatských kultur s italsko-adriatickým a horákovským prostředím, které se na Brněnsku projeví ve 2. polovině 7. století př. n. l.

Domnívám se, v souladu s koncepcí S. Ondrouškové, že pro možnost nové interpretace nálezu z jeskyně, je důležitý především komplexní náhled na nálezovou základnu, která jí byla revidována a získána z prostředí Moravského krasu a další faktory, především přírodní podmínky, které v jeskyních převládaly a ne pouze zaujetí na úzce vymezené období pozdního halštatu, které je navíc z pohledu moravské pohřební archeologie dosud na velmi nízkém stupni poznání. Z hlediska přesnější interpretace jeskynního nálezu je nutné rovněž akceptovat přítomnost předmětů z dalších období. Fakta k tomuto problému nám přináší poslední publikovaná práce M. Peši, která byla věnována historii a revizi výzkumu Jižní odbočky a Předsíně. Ta vybízí k dalším teoretickým analýzám a úvahám, souvisejícím s halštatskou epizodou. Předně bylo v této práci upomenuto na existenci dalších kosterních nálezů, kamenné

industriie, keramiky, mincí a ohnišť, které byly učiněny poměrně hluboko v jeskyni. Z nálezových situací je zřejmé, že až sem se lidé uchýlovali již v období středního a mladšího paleolitu a podle datace kresby na stěně bezejmenné chodbičky v Jižní odbočce tomu bylo podobně i ve středním eneolitu v období kultury s kanelovanou keramikou. Produkty této kultury lze identifikovat poměrně snadno také mezi nálezy učiněnými Wanklem v Předsíni, kde se jedná o pohárovitou nálevkovitou mísu a kamenný sekeromlat. Sled aktivit v hlubších místech jeskyně doplňuje nález pokladu „středověkých“ stříbrných mincí (střížků?) bez viditelného ražení, uložených v keramické nádobě.

Podle nálezových okolností lze paleolitické osídlení umístit do prostoru Hlavní chodby (Jižní a severní odbočka) a Předsíne. Je evidentní, že přístup do jeskyně musel být v tomto období umožněn prostřednictvím hlavního vchodu, nebo vyššího vchodu z Bruniny jeskyně, které musely být snadno průlezné. Pobyty paleolitických lovců lze považovat nejspíše za přechodné, nicméně nelze tomuto období upřít existenci otevřených ohnišť položených hluboko v jeskyni, o kterých svědčí vrstvy plné dřevěných uhlíků. V eneolitu bylo přechodné osídlení zaznamenáno v jeskyni zhruba ve stejných místech. Kresbu na stěně, provedenou uhlíky, lze opět spojit s existencí ohně, což nám jasně dokládá dobré klimatické poměry, které zde musely v této době běžně panovat.

I když známe z Wankelova nálezu také ojedinělé předměty z období kultury popelnicových polí (bronzová břitva) nelze považovat tuto epochu za dominantní, ve sledu osídlení jeskyně se jednalo patrně pouze o zlomkovou sběrnou nebo obchodovanou surovinu, která sem byla donesena později.

Zdá se, že mezi výčtem pravěkého osídlení zde existovaly občas hiáty, které naplňovaly období mezolitu, neolitu a úvodní a závěrečnou část eneolitu, dobu bronzovou, starší úsek halštatu, dobu protohistorickou a časný středověk. Důležitým dokladem o mladší aktivitě v jeskyni v období středověkém, je mincovní nález z Jižní odbočky, který by mohl být eventuelně dokladem uložení suroviny tajné penězokazecké dílny, jenž tu mohla být dočasně ukryta.[\[2\]](#)

Periodicky se opakující hiáty v osídlení jeskyně lze vyložit různě. Buďto tak, že jeskyně nebyla v těchto mezidobích výrazněji osídlována, nebo že jimi jsou znázorněna období zvýšené eroze Jedovnického potoka, která ve zhuštěných cyklech ovlivňovala celou jeskyni, i její blízkou vchodovou část, ve které ležela Předsíň a nedaleké boční síně v Hlavní chodbě. Na plánu jeskyně, vyhotoveném J. Wanklem, je viditelně vyznačena čára vodní hladiny, která nám jasně dokazuje, že dolní vchod se stával občas těžce překonatelným polosifonem, jehož parametry (15 - 20 m délka, 1 - 2 m hloubka) mohly dočasně znesnadňovat přístup do Předsíne.

Nálezy z doby halštatské lze v Předsíni datovat nejdříve do pol. 7. stol. př. n. l., reprezentuje je nález bronzové kokily sloužící k odlévání tutulovitých knoflíků koňského jezdeckého postroje. Těch není z Moravy známo příliš mnoho a díky své životnosti by mohly být dokladem dlouhodobějšího oběhu mezi horákovskými kovolitci ještě v mladém halštatu (závěr 7. stol. př. n. l.). Do stejného období náleží i drobné bronzové kroužky o mnoha tisících kusech, které mají v horákovské kultuře delší chronologické využití a jsou pro ni specifické.[\[3\]](#)

Nejdůležitější nálezy v jeskyni lze bezpochyby spojit až s mladším horákovským obdobím stupně Ha D1, kdy je v jeskyni uloženo poměrně velké množství předmětů charakteristických pro tuto vývojovou etapu. Jedná se o různé druhy šperků, hlavně člunkovitých spon (hlavně jihoalpského typu Šmarjeta), které jsou na jižní Moravě datovány do stupňů Ha C2 a Ha D1. Býčiskalské nálezy naznačují svým provedením vývoj, který koresponduje s nálezy na

Vyškovsku (Marefy), Znojemsku (Těšetice), Brněnsku (Měnín, Brno-Obřany), Blanensku (Sloup) a na JZ Slovensku (např. Smolenice-Molpír, Nové Zámky). Spony jsou dobrým dokladem funkce důležité dálkové komunikace mezi horákovskou a kalenderberskou kulturou, která probíhala skrze území platěnické kultury v dolním Pomoraví a na Brněnsko vedla podél toku říčky Litavy, kde se pak odkláněla na sever do Brněnské kotliny a údolím Svitavy vedla do Moravského krasu, kde protínala údolí Křtinského potoka.

Existence náradí a několika ohnišť v zadní části Předšíně, v místech před odbočkou do Hlavní chodby, potvrzuje kovářskou dílnu, která se neomezovala pouze na práci s železem, ale také na doprovodnou barevnou metalurgii a kovotepectví, tedy práce spojené se zpracováním či repasováním zlomkových a vadných bronzů. Některé přepálené, nebo jinak kazové kusy skleněných korálů, mohou navíc dokládat také doprovodnou sklářskou produkci, která mohla využívat křemitých písků přímo z nitra jeskyně.[4] Podobně je tomu také u nálezů jantarové suroviny a finálních výrobků, které by mohly být důkazem specializované dílny, ve které byl zpracováván jantar importovaný na Moravu prostřednictvím lužické kulturní oblasti od pobřeží Baltu.

Geografická pozice Býčí skály umožňovala kontakty se svým okolím hned v několika směrech. Za přirozená přírodní vodítka tu lze v první řadě označit pásma údolí a náhorních plošin, které nás dovedou jednotlivými nálezy a nalezišti od vchodu jeskyně do sídelních oblastí ležících v Brněnské kotlině a u Mokré-Horákova, odkud jsou známy početné doklady osídlení, prokazující existenci sociálních elit z období vrcholného vývoje horákovské kultury. Druhý směr nás vede naopak k severu, kde leží Boskovická sníženina s významným osídlením platěnické kultury se zřejmými doklady kontaktů s kulturou horákovskou, ke kterým tu docházelo již od počátku železného věku, ale znatelně především až v jeho mladším vývojovém stádiu, kam spadá ve své podstatě i nález z jeskyně (např. Bořítov, Malý Chlum u Krhova, Hradisko u Velkých Opatovic, Hradisko u Skalice n. Svitavou, Obory, Jevíčko). Celý pás tohoto území prostírajícího se od Jevíčka po severozápadní okraj Brna vykazuje známky míšení materiálních tradic kultur bylanské, platěnické a horákovské i rozvinuté řemeslné výroby se zaměřením na metalurgii kovů získávaných z místních i vzdálenějších surovinových zdrojů a zpracování jantaru. Lokality zjištěné archeologicky mezi Brnem a Kuřím (např. Kuřim, Brno-Řečkovice, Brno-Královo Pole a nověji i Brno-Ivanovice) jsou důkazem dobře rozvinuté sítě osad venkovského i hrazeného charakteru, které tvořily hospodářské zázemí pro centrální sídelní aglomeraci umístěnou v Brněnské kotlině prosperující na křižovatce významných dálkových cest, vedoucích tudy do středního Podunají.

Do podobné struktury nám organicky zapadá také Býčí skála. Lze předpokládat, že produkce těchto osad byla pro život středních a nejvyšších společenských vrstev horákovského obyvatelstva natolik důležitá, že si některé z nich musely vynucovat vyšší stupeň ochrany, a to např. složitým palisádovým hrazením (dvorce), nebo svou neobvyklou dispozicí ve výrazně členitém kopcovitém terénu, který se stal z hlediska jejich identifikace náhodnými vetřelci značně obtížným cílem (malé ostrožny a jeskyně v hlubokých údolích). Je dosti pravděpodobné, že svatyně nebo dílna ukrytá v Býčí skále byla reakcí na první vojenské nepokoje vyvolané kočovnými Skyty a že do podzemních prostor byla ukryta skupina řemeslníků, kteří dříve pracovali v dílnách někdejšího významnějšího hospodářsko-správního střediska.[5] Jedno z vodítek bychom mohli opět spatřovat v nálezů již jednou uvedené bronzové kokily, která sloužila v jeskyni k odlévání tutulovitých knoflíků typu Buchheim. Finální výrobky z „této“ formy byly nalezeny v bohatých mohylových hrobech vojenských náčelníků v Brně-Holáskách a Brně-Horních Heršpicích a na fortifikovaném výšinném sídlišti v poloze Horákovský hrad v údolí Říčky nad Muchovou boudou. Zde lze pravděpodobně

očekávat sídelní oblast, v jejímž hospodářském zázemí ležely také jeskyně jižní a střední části Moravského krasu. Mezi nejintenzivněji využívané jeskyně v období halštatu tu můžeme označit zaručeně pouze dvě lokality - Býčí skálu a Pekárnu.

Výzkum B. Klímy prováděný v 70. letech na plošině před jeskyní Pekárnou přinesl početný keramický materiál horákovské kultury, který naznačil, že ve zmíněném období byl vchod jeskyně chráněn zvenčí přírodním suťovým valem a zvenčí hrazen ještě dvěma pásmy palisádových plotů. V současnosti již máme k dispozici podstatně širší spektrum poznatků ze sídelní oblasti, která leží v okolí nedalekých obcí Mokré-Horákova a Velatic. Zde se nabízí paralely v keramice, která byla získána výzkumem sídlištních objektů z Dlouhých Kopanin u Mokré.^[6] Do tohoto prostoru nás vedou ze střední části Moravského krasu prostřednictvím jeskynních nálezů zatím nejpřímější cesty. Osídlení Pekárny a pravděpodobně i Býčí skály, nám prokazují zřejmé geografické souvislosti s dalšími jeskyněmi (j. Kůlnička, Liščí, Pod Vyhlídkou/Klímová, snad i Malý lesík a Výpustek, Orlí), které lze sledovat až do severní oblasti Moravského krasu (Veručina j., Koňská jáma, Kateřinská a Rytířská j. a Kůlna). Na jihovýchodní okraj krasu je lokalizována také kovovýroba, kterou potvrzují nálezy železářských pecí (Velatice a Horákov), zpracovávajících pravděpodobně rudu z místních zdrojů z několika ložisek v okolí Podolí (Zukalův kopec) a Mokré (Mokerský les), a nelze opomenout ani doklady barevné metalurgie z Horákova-Čtvrtek a Horákovského hradu. V centru této oblasti, která se napojovala zhruba v místech dnešních obcí Podolí, Velatic a Tvarožné na jednu z větví jantarové cesty vedoucí Vyškovskou branou do středního Pomoraví, leží významné lokality horákovské kultury. Patří mezi ně známá mohyla Hlásnice u Horákova, prozkoumaná K. J. Maškou v letech 1895, jež dala roku 1941 jméno celé jihomoravské halštatské kultuře, a také vyloupená mohutná dřevokamenná hrobka z Vrehních Velikonoc u Velatic, kterou zkoumal roku 1943 akademik J. Poulík, rodák z nedalekých Jiřikovic.

To, co pojí materiálně-nálezovou základnu Býčí skály s oblastí kolem Mokré-Horákova a východní částí Brněnské kotliny, vyjadřují následující skutečnosti:

1. U Velatic byla odkryta hrobka se zvláštní obdélnou jamou ve dně, která dokládá přejímání zvyklostí brněnské skupiny horákovské kultury, která do podobných prohlubní zapouštěla spodní části čtyřkolových pohřebních vozů. Za součást vozu (náboje kola) je považován také zvláštní bimetalický nález plochého kruhu učiněný v jedné z mohyl z Brna-Holásek.
2. Na opevněném Horákovském hradě byl nalezen při zjišťovacím výzkumu tutulovitý knoflík, který je shodný s nálezy z mohyl v Brně-Holáskách a odlévací bronzovou formou (kokilou) z Býčí skály.
3. Výzdoba tepaných mís z Hlásnice, mající rovněž obdobu v Brně-Holáskách, nese symboly vodních ptáků, obdobně jako výzdoba korby vozu nalezené v Býčí skále.
4. Zpracování keramiky z Býčí skály se blíží nálezům z Horákova, Podolí, Tvarožné, Sivic, Slavkova a Křižanovic. V keramice je patrná vazba ke střednímu Politaví a k nálezům z mohyl Hlásnice a č. 1 z Brna-Holásek, kde se kromě projevů domácích objevují také prvky mladšího vývoje sousední kalenderberské kultury (D. Rakousko a JZ Slovensko) a kultury platěnické na Vyškovsku.
5. Bronzové předměty z jeskyně (drátěné náramky, spony a kardiofilax) naznačují šíření těchto předmětů do platěnického prostředí na střední a jihovýchodní Moravě. Z jakého směru se sem dostávaly, není zatím známo.

6. Pásky sestavené do řad z drobných bronzových kroužků, nalezené v Býčí skále, korespondují s hrobovým nálezem z Brna-Zidenic, stejně jako další pás a nánožní kruhy z Brna-Příkopu.

Výskyt tutulovitých knoflíků typu Buchheim dokládá existenci speciální vrstvy jízdních bojovníků, která na jižní Moravě představovala ve vrcholné době halštatské nejvyšší aristokratickou vrstvu. Ta byla po smrti pohřbívána do nákladných komorových mohylových hrobů typu Holásky anebo Hlásnice. Nález knoflíku z Horákovského hradu značí existenci této jezdecké kasty i v okrajové oblasti Moravského krasu. Nález je své podstatě na Moravě dosti ojedinělý neboť se svým výskytem omezuje hlavně na západohalštatské prostředí a bohaté bylanské a horákovské hroby s meči mindelheimského typu.

Poslední výzkumy horákovského mikroregionu naznačují skutečnosti, které v tomto okrajovém prostoru Moravského krasu podporují existenci dvou hospodářsko-správních jednotek. Jednalo se o dvorec u Horákova a hradiska kultury středodunajských popelnicových polí nad Údolím Řičky (Líšeň-Staré zámky, Horákov-Horákovský hrad, Ochoz-Chochola) z nichž jako jediný převzal v době halštatské správní funkci Horákovský hrad.[\[7\]](#) Dvorec lze lokalizovat do blízkosti známé mohyly Hlásnice v trati Ořechová seč, a byl obklopen hustou sítí zemědělských osad, které společně s ním vytvářely zemědělské zázemí pro chod jiné vyšší správní jednotky, kterou tu zastupovalo hradiště v poloze Horákovský hrad.[\[8\]](#)

Naprosto stejná situace se nám naskýtá také v souvislosti s posouzením mladšího osídlení, které se ve středním období halštatu šíří z Horákovska severním směrem do prostoru Mokerského údolí a odtud na území Moravského krasu. Na ostrožně Dlouhé Kopaniny, tyčící se nad obcí, byla podle předchozího schématu založena ve středním halštatu hrazená osada, která navázala na krátkodobé osídlení ze závěru kultury popelnicových polí.[\[9\]](#)

Výšinná osada participovala na základě pastevecké a zemědělské produkce dalších osad, které se nacházely v její blízkosti. Nedaleko byla také nověji zjištěna těžená ložiska železných rud (goethitu) o jejichž dataci nic bližšího zatím nevíme, technologie těžby je ale natolik primitivní, že ji nelze z hlediska pravěkého využití opomíjet. Přítomnost exploatovaných rud by nám mohla vysvětlovat, proč byly ve stejném období jako osady v Mokré, osídleny současně mnohé jeskyně v Údolí Řičky (Kůlnička, Pekárna, Liščí, Pod Vyhlídkou a sporadicky i jeskyně Čarodějova).[\[10\]](#) Pouze jediná Kůlnička, která leží v těsné blízkosti rozsáhlého reliktu dolování Nad Skalami, poskytla nález železné palice, jež byla v době svého objevu spojována s pobytem lapků, kteří měli v období středověku přepadávat kolemjdoucí pocestné v údolí Řičky. Dnes víme, že podobné nálezy je možné spojit také s hornickou činností, neboť stejné litinové palice sloužily ve středověku k úpravě rudniny.[\[11\]](#)

Mezi lokalitami jižní části Moravského krasu zaujímá čelní místo jeskyně Pekárna, která vykazuje známky složitější fortifikace kolem vchodu. Význam nákladného palisádového hrazení, které bylo s velkou pravděpodobností zbudováno před jeskyní v době halštatské, nelze vysvětlit jen jediným způsobem. I když byla Pekárna s velkou pravděpodobností hrazena podobně jako některá hradiště ve svém okolí, nepředstavovala podle svých nálezů nikdy žádné skutečné mocenské centrum. Na základě výskytu keramiky shodné s nálezy z mokerských Dlouhých Kopanin lze tušit, kde ležela zdrojová sídelní oblast Pekárny, která vedla již od mladšího halštatu k soustavnému osídlování okolních jeskyní.[\[12\]](#)

Osídlení Pekárny s vazbou na období popelnicových polí má svůj nesporný význam v existenci sítě hradišť, která byla vybudována na konci doby bronzové nad oběma břehy

Říčky - snad ke kontrole významné dálkové cesty.[13] Je proto nereálné si myslet, že Jeskyně Pekárna by byla v období vrcholného halštatu střediskem centralizovaného významu nebo nějakého kultu. Stejně tak by byla nesmyslnou náhražkou podstatně rozlehlejších středisek typu Horákovský hrad, Starých zámků, nebo nedalekého hradiska Na Chochole. Jsme nuceni se smířit s tím, že jeskyně Pekárna představovala podzemní útočiště (jeskynní refugium), které mohlo sloužit, nebo být přichystáno k ochraně svým počtem omezené skupiny lidí, která obývala krajinu v jejím blízkém okolí, nebo jí pouze procházela - snad řemeslníků, dálkových obchodníků, horníků/železářů. Terminologicky bychom mohli Pekárnu spojit s označením „jeskynní hrad“.[14]

Stopy osídlení nás však vedou z Pekárny Údolím Říčky a Březinského potoka dále do střední části Moravského krasu do Křtinského a Josefovského údolí. Osídlení zdejších jeskyní má podobný charakter jako v Údolí Říčky. Jsou tu doklady přechodného osidlování vchodů, někdy i s ohništi (jeskyně Výпустek, Barová, Supí, Orlí), které mohou dokládat podobně jako u Mokré činnost spojenou s prospektorstvím kovů, nebo existenci navazující dálkové komunikace směřující odtud na sever Moravského krasu (Petrovice, Sloup, Pustý a Suchý žleb).

Na základě vzájemných kontaktů mezi oblastmi platěnické kultury na Boskovicku a horákovské u Mokré-Horákova a v Brněnské kotlině, vznikly v období mladého a pozdního halštatu ve střední části Moravského krasu podmínky, které mohly vést ke vzniku přechodného nebo dočasného jeskynního sídliště, které jako geograficky vhodnější nahradilo jeskyni Pekárnu v údolí Říčky, zajišťující doposud jeden z dálkových tahů směřujících z Vyškovska do prostoru Boskovické sníženiny. Zcela přirozeně lze primární účel těchto aktivit spatřovat již u jeskyně Pekárny, která naznačila svou refugiální funkci první společenské změny, které se mohly v mladším halštatu začít projevovat v souvislosti s nástupem neklidného pozdního vývojového stádia horákovské kultury, což si nakonec vyžadovalo také změnu v logistice dálkového obchodu v brněnském regionu.

Podle současné navrhované rajonizace skupin jihomoravského halštatu můžeme přisoudit pozici jeskyně Býčí skály do kontextu prolínajících se sídelních areálů „horákovské“ a brněnské skupiny, které rozvíjely výrazné interakce mezi skupinami platěnické kultury na Boskovicku a Vyškovsku. Za kontaktní zónu mezi skupinami „horákovskou“ a brněnskou považují území položená v blízkosti dnešních městských brněnských částí Holásek a Židenic.[15]

Produkcí ukryté svatyně - jeskynní dílny v Býčí skále, nebo významného obchodního překladiště (*emporium*) chceme-li, lze spojit nejspíše již s obdobím 4. čtvrtiny 7. a její konec s 1. pol. 6. stol. př. n. l., tj. cca 620 - 550 př. n. l. Jeskyně mohla být tedy využívána s různou intenzitou v době halštatské přibližně 50, či max. 70 let, přičemž drobné zlomky vesměs užitkových nádob a zvířecích kostí jsou dokladem spíše „sezónního“ než stálého hromadění sídelního odpadu přímo v nitru jeskyně, což lze vztáhnout též k nárůstu mocností uhlíků a popele v Předsíni, kde se odehrával nejspíše hlavní život obyvatel. Dobu existence ohnišť nelze blíže stanovit, pakliže se nejedná o možný doklad vícetvárného osidlování tohoto prostoru, ve kterém byla zakládána ohniště pokaždé na jiném místě. Dvě mohutná „žároviště“ by mohla být pozůstatkem dlouhodobějšího osídlení a několik propálených vrstev s ohništi poblíž kovárny snad pozůstatky drobných výhni rozložených přímo na podlaze jeskyně.

Větší „žároviště“ s masivním dřevěným sloupem uprostřed a nálezy zuhelnatělých trámů a prutů, jak jej popsal Wankel, nemusí být nutně dokladem ohniště, jak se ostatně domnívá i A.

Přichystal, který označuje zbytky vertikálního dřevěného prvku za centrální sloup, který měl být pozůstatkem posvátné modly (*xoanonu*), tak jak ji známe ze současné prezentace realizované v Předsíni. Skladba dřevěných prvků by stejně tak mohla být dokladem dvou srubových staveb umístěných při severní stěně jeskynního dómu. Tato teorie se neobjevuje v souvislosti s Býčí skálou poprvé a zdá se mi, že podle současného stavu výzkumu halštatských sídlišť na Moravě, je toto vysvětlení poněkud věrohodnější než některé předchozí verze.[\[16\]](#)

Podle dispozice většího „žároviště“ vyobrazeného na Wankelově mapě jeskyně, lze rozměry větší dřevěné vestavby odhadnout přibližně na 15 x 5 m. V případě menšího „žároviště“ se mohlo jednat o další menší budovu, nebo o blíže neznámou dřevěnou konstrukci - např. vysoký špýchar -, jenž se mohl svou jednou stranou přimykát ke skalním stupňům ukončeným římsou, jenž byla při novověkých úpravách jeskyně odlámána; zvenčí pak bylo okno chráněno skalním srázem.[\[17\]](#) Wankel a Nekvasil zdůrazňují v souvislosti s menším „žárovištěm“ nálezy pracovního náradí - železných seker a dlát - a snad i ohniště, z kterého se mohl dále do jeskyně rozšířit nenadálý požár. Jako důležitá se v tomto obsahu jeví přítomnost dvou železných seker (čakanů), které představují značně specifický válečný arzenál východních skupin jezdecko-nomádského společenstva přičernomořské oblasti. Nejedná se jistě o doklad napadení Skyty, ale spíše o důkaz přejímání této výzbroje místním obyvatelstvem, stejně jako přítomnost kostěné postranice koňského postroje, nebo bronzových trojbokých šipek skytského typu.

Jeskyně Býčí skála doznala v období mladého a pozdního halštatu úprav a využití, které byly velmi podobné pozdějším středověkým jeskynním hradům, jež měly vchody obvykle ještě oddělené od vnitřní obytné části kamenným valem nebo pevnou kamennou zdí. V souvislosti s nálezy železných hákovitých předmětů - snad „klíčů“ - nelze v Býčí skále vyloučit ani možnost, že jeskyně mohla být chráněna uzamykatelnými vraty. Dalším zabezpečovacím doplňkem vchodu pak mohl být i vodní příkop v podobě vstupního polosifonu, který se stával v dobách největších povodňových stavů neprůlezným sifonem.

Nyní se dostáváme ke kosterním a ostatním nálezům v jeskyni, které dokládají přítomnost větší skupiny lidí - patrně blízkých příbuzných (dětí, dospělých mužů, žen, starců). Jejich ostatky našel Wankel zhruba uprostřed podélné osy Předsíne, vesměs již mimo prostory obou „žárovišť“. Mezi asi 40 kostrami spočívajících v různých pozicích, byly chaoticky naskládány skupinky keramických a plechových nádob naplněných potravinami, přičemž jsou Wanklem zmiňovány dokonce jakési pravidelné kupky zuhelnatělého obilí, uložené společně s bronzovými a skleněnými artefakty, které mohly tvořit osobní vybavy zesnulých. Zde jsou opět možná různá další vysvětlení, která by mohla být v první řadě chápána např. jako doklad kultu spojeného s pohřebními obřady. H. Peter-Röcher a V. Peša poukázaly v těchto souvislostech na řadu podobností s pohřebními zvyky užívanými v jiných krasových oblastech Evropy a Býčí skálu položily do souvislosti s jeskyněmi, které jsou klasifikovány jako jeskyně pohřební. Vyzdvihli však, že hlavní význam těchto lokalit byl zakořeněn hlavně v období kultury popelnicových polí, přičemž s podstatně menší odezvou pokračoval tento kult až do doby laténské. Býčí skála je proto v tomto širším kontextu opravdovou výjimkou. Rituální účely jeskyně spojené s násilnými lidskými oběťmi, ať již s porcováním lidských údů nebo lebek, jak nám to předvedl J. Wankel, byly novým antropologickým rozbohem podle všech předchozích pochybností J. Szombathyho nadobro zavrženy M. Stroukalem, musíme se proto v dalších úsudcích omezovat především na profánní podstatu antropologických nálezů, které by snad mohly souviset pouze s funerálními projevy kultu, který nemá dosud v jihomoravském halštatu bližší obdobu.[\[18\]](#)

Jako jediný lidský kosterní nález, jenž je možné přisoudit „velmoži“, jsou z velkého „žárovíště“ uváděny zbytky polospálené kostry staršího muže, u které byla nalezena bronzová helmice podobná italickým a ilyrským kovovým kloboukům. Není jisté ani bez zajímavosti, že ve stejném prostoru a při obvodu velkého „žárovíště“ byla nalezena také kování několika kol vozů a plechové ornamentované pobití korby, které svedly zpočátku Wankela i Nekvasila k představě o okázalém pohřbu náčelníka na čtyřkolovém voze, dnes však víme, že celé vozy se tu nikdy ve skutečnosti nenacházely.[\[19\]](#)

K další skupině kosterních nálezů náleží legendární tzv. „bederní závěs“, který byl Wankelem rekonstruován v duchu nálezu známé zelenické spony ze středních Čech u Slaného. Předmět (snad pektorál) byl nalezen na plochem kameni při jihovýchodním obvodu velkého „žárovíště“ na zbytcích lidské pánevní kosti. Závěs byl tvořen terčovitým prolamovaným kardiofilaxem, na které byly skrze otvor zavěšeny bronzové závěsy s kulovitými a plechovými chřestítky z bronzu.[\[20\]](#) Kromě lidských kosterních nálezů byly v jejich blízkosti rozpoznány také části kosterních ostatků koní, vepřů, hovězího dobytka, ovcí a koz. Wankel se zmiňuje, že všechny kosterní nálezy jak lidské, tak zvířecí, byly vzájemně porušeny a promíchány. V tomto ohledu je připouštěna možnost, že k jejich dislokacím došlo až postmortálně erozí podzemního Jedovnického potoka. Pokud k jejich přemístění došlo až po smrti, tak je nutné nějakým způsobem určit za jakých okolností vlastně dotyční zemřeli. Zatím co v hlavní chodbě a Jižní odbočce upozorňuje V. Peša na zmínky o kosterních nálezech pocházejících z více než 10 lidí, Wankel jich z Předsíně popisuje 40 a poukazuje na nálezy bronzových trojbokých šipek, z nichž jedna byla dokonce nalezena mezi žebry jedné z koster, což interpretuje jako možný doklad násilí na obětech. Peša odkazuje v souvislosti s početnými lidskými ostatky v jeskyni na podobnosti, jaké známe např. z Chorvatska a středního Německa, kde jsou těla zemřelých ukládány společně s milodary přímo na podlahy jeskyní. Zdali tomu tak bylo i v případě Býčí skály lze opět jen spekulovat. Původní pozice koster a dalších předmětů v jeskyni není v současnosti již možné prokázat, neboť se nám nedochovala žádná podrobnější dokumentace, jejich poloha na kontaktu s podlahou jeskyně však není vyloučena. V jednom případě ale víme, že v Jižní odbočce byla nalezena jedna kostra v sedící poloze.[\[21\]](#)

Z výčtu domácího chovného zvířectva plyne další poznatek, že do jeskyně museli v halštatu lidé vcházet hlavním vchodem, neboť horním to nebylo pro některé druhy zvířat prakticky možné. Z hlediska využití jiných jeskyní Moravského krasu v období halštatu je také zřejmé, že se sem lidé uchýlovali pouze v nejnútnejších případech a na velmi krátkou dobu, a že jeskyně plnily nejspíše jenom funkci refugií.[\[22\]](#) Býčí skála naznačuje svými nálezy, že ve starších dobách tomu zde nebylo jinak. Změna nastala až v mladším halštatu, kdy byla jeskyně osídlena a využita dlouhodoběji, a to patrně v souvislosti se zřízením „utajené“ podzemní dílny, která byla využívána od počátku mladého až do pozdního halštatu skupinou řemeslníků pro účely distribuce ceněných předmětů do oblastí pozdní lužické kultury na Moravě a v Polsku, jak nám to dokládají nálezy početných depotů rozmístěných v těchto směrech.[\[23\]](#)

Hromadné nálezy potravinových zásob v nádobách krytých před vlhkem jeskynního ovzduší pokličkami, přítomnost domácího zvířectva, i prostředky potřebné ke každodennímu životu na vesnici, navozují dojem, že se jednalo o skupinu bohatých obchodníků nebo řemeslníků, kteří jeskyni využili dočasně jako dobře chráněný úkryt. K jejich hromadnému úmrtí pak mohlo dojít za okolností, které lze dnes již těžko objasnit.[\[24\]](#) Na náhodnou epizodu (neštěstí) v tomto případě poukazuje také obrovské bohatství předmětů, které tu bylo ponecháno bez dalšího povšimnutí okolních obyvatel na svých původních místech, kam byly přineseny a složeny v celých sadách. Jejich jakoby systematické rozmístění podél obou „žárovíšť“ naznačuje, že mohly být např. vyneseny lidmi z hořících staveb; řada z nich byla silně propálena. Nelze také

vyložit možnost, že lidské kosterní ostatky, které byly nalezeny při těžbě písku pro sklářské účely hlouběji v nitru jeskyně v bočních síních hlavní chodby, mohly náležet lidem, kteří se v jeskyni pohybovali v rozdílných dobách.[\[25\]](#)

Zatím co dobu trvání podzemní dílny, obsluhované skupinkou řemeslníků a obchodníků s „rodinami“ lze odhadnout na desetiletí, hrůzný nález lze pak spojit s poměrně krátkodobou epizodou (po dobu cca několika hodin až jednoho dne) početnější skupiny příslušející vyššímu společenskému stavu. Je zřejmé, že pobyt této nadstandardní skupiny obyvatel se stal důvodem úkrytu velkého množství vzácných importovaných předmětů držených v jejich osobním vlastnictví v nepřilíš hustě osídlené oblasti. Je zcela evidentní, že k žádnému bezprostřednímu vojenskému, či loupežnému střetu v prostorách jeskyně nikdy nedošlo, neboť bohatství vzácných předmětů nebylo nikdy rozkradeno. Výbava zemřelých nám v některých rysech naznačuje, že se jednalo o komunitu, která musela krátce předtím, než sem přišla přijít do kontaktu s karpatskou kulturou vekerzugskou, která je tradičně připisována jihoruským Skytům, kteří v mladším a pozdním halštatu zaplavili Karpatskou kotlinu a odtud vojensky ovlivňovali svými loupeživými výpady sousední oblasti, kde se stali jednou z hlavních příčin zániku některých halštatských skupin ve východním Prialpi[\[26\]](#).

Podobné snahy o ukrývání cenností jako v Býčí skále lze až do období středověku zaznamenat u celé řady jeskyní v Moravském krasu, významnější funkci refugiální pak zvláště u větších tunelovitých typů. Na jihu to byla jeskyně Pekárna, ve středověku zvaná Kostelík nebo Mokrá Díravica, která v dobách válek ukrývala cennosti z okolních kostelů, mnohdy i lidi samotné, někdy dokonce i s domácím dobytkem a dalšími cennostmi. V údolí Křtinského potoka zastávala tuto funkci ve středověku a novověku zase jeskyně Výpustek, ke které se váží místopisné pověsti o pokladech, jež tu měly být ukryty pány z Nového hradu u Adamova a sedláky z Křtin. Teoreticky lze podobné využití předpokládat i u Jáchymky a Býčí skály. Býčí skála však nepředstavovala podobou svého vchodu, který byl nízký a navíc často zaplavován, stejné jistoty jako ostatní zmíněné lokality. Na základě teorie J. Nekvasila se zatím odvažují přiklonit spíše k jeho domněnce, že v období halštatu mohla jeskyně plnit roli refugia a zastávat funkci ochrany kmenové dílny a pokladu (*keimelia*). Využití jeskyně jako věhlasné svatyně středoevropského formátu, snad největší v halštatském okruhu, o čemž naopak vážně uvažují ve svých závěrech H. Parzinger a A. Přichystal, pak jasně postrádá na svém prvořadém významu. Širší časové sepjetí jednotlivých nálezů nemusí nutně souviset se všemi dochovanými situacemi a může naznačovat, že v nitru jeskyně se odehrávaly některé činnosti již delší dobu a to bez bližších vzájemných souvislostí. Kromě náhodného bezdůvodného založení požáru, nebo lidských obětí, však musíme přijmout i jiná možná vysvětlení, a to i ta méně obvyklá s katastrofickou vizí. Nedostatečně dokumentovaný nález, nicméně díky J. Wankelovi legendární, tak může být jako jeden z mála archeologizovaných událostí na Moravě v současnosti spojen se zánikem jedné periferní východohalštatské kultury, která se ve své době začala významně prosazovat na evropské scéně, a to obchodně i politicky.

Vývoj pokusů o interpretaci události v jeskyni:

1. Pohřeb halštatského náčelníka (J. Wankel 1882)

2. Krvavá rodinná pomsta, válka mezi rody (J. Havelka 1886)
3. Pobití skupiny uprchlíků (M. Kříž 1892)
4. Pobití skupiny kovářů (J. Knies)
5. Pobití skupiny obchodníků z jihu (I. L. Červinka 1902)
6. Pohřeb halštatské kněžky (J. Nekvasil 1969)
7. Pohřeb halštatského náčelníka (F. Adámek 1972)
8. Pohřební jeskyně (H. Peter-Röcher 1977)
9. Pád jeskynního stropu (Z. Weber 1982)
10. Pád jeskynního stropu (J. Nekvasil a kol. 1985)
11. Kultovní místo a obětiště s velkým okruhem působnosti (A. Přichystal a M. Náplava 1995)
12. Jeskynní kultišťe s velkým akčním rádiem (H. Parzinger a kol. 1995)
13. Jeskynní svatyně - doklad jednorázového aktu? (M. Golec 2003)
14. Jeskynní svatyně (V. Podborský 2006)
15. Pohřební jeskyně (V. Peša 2006)
16. Jeskynní svatyně (M. Golec 2007)
17. Jeskynní kultišťe s centralizovanou oblastní funkcí (S. Ondroušková 2008)
18. Kultovní místo s neprozkoumaným sídlištním zázemím (J. Šimánek 2008)
19. Kultovní jeskyně největšího evropského významu (Z. Holubová 2011)

Závěr

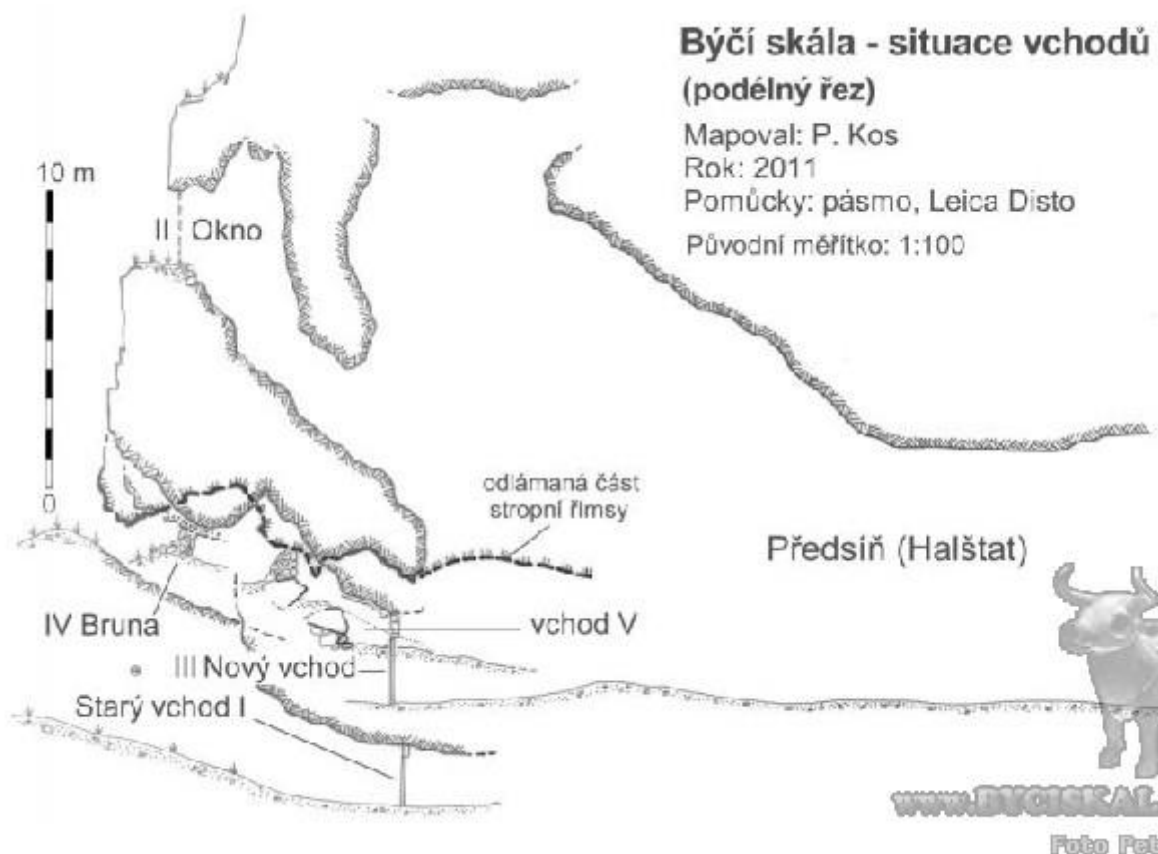
Nejčastěji se v souvislosti s Býčí skálou setkáváme s interpretací, kde je popisována jako jeskynní svatyně a pohřební jeskyně, dále považována za doklad násilného pobití skupiny ukrývajících se lidí (uprchlíků, kovářů a obchodníků) a až pak následují vize katastrofické (výbuch moučného prachu, či pád jeskynního stropu). O možné funkci jeskyně jako nedobytné pevnosti uvažovali pouze A. Přichystal a M. Náplava, nepřekonatelným problémem však pro

ně byla přítomnost mrtvých těl v jeskyni s ponechanými cennostmi, které by vylučovaly možný vojenský incident.

K nálezům dnes již legendárního bronzového býčka s železnými a skleněnými intarziemi ve tvaru trojúhelníků, se vztahuje nově uveřejněný nález železného náboje kola vozu s trojúhelníkovými bronzovými intarziemi z jedné ze tří velmožských mohyl z Brna-Holásek, který představila Z. Holubová při prezentaci halštatského osídlení Velkého Brna. Mohlo by se jednat o další důležitý doklad „místní“ vyspělé řemeslné výroby spojené s dovedností svářet barevné kovy kovářským způsobem s železem již v období středního halštatu. Tato technika je v souvislosti s nálezem z Býčí skály označována za cizí a její původ hledán v italském prostředí, kde se tato technologie vyvinula v souvislosti s vyspělým řecko-etruským, popř. sousedním italsko-veneto-ilyrským prostředím, není proto vyloučen jistý podíl řemeslníků jižního původu působících přímo u dvora horákovské aristokracie.

Situaci částečně oživuje revizní průzkum současných vchodů Býčí skály provedený autorem roku 2011, jenž naznačil existenci pozůstatků dalšího vchodu (V), který se nachází pod Oknem (II) v těsné blízkosti vchodu, který nechal razit do skály A. Lichtenštejn. Jeho souvisle očázený strop, původní sintrové polevy na dně a suťový zával směřující do jeskyně z venčí, by mohl dokládat jeho intenzivní využívání lidmi již v obdobích pravěku. I když tento vchod komunikoval evidentně s úzkým komínem směřujícím do Předsíně z předskalí jeskynní dvorany situované mimo oba dnešní vchody, nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatek původně hůře přístupného vchodu, který nechal v 18. století hrabě Lichtenštejn rozšířit do jemu přijatelných dimenzí (srv. s perokresbou B. Havránka z roku 1871). Šířka vstupní chodby č. V je větší než 1 m a jeho známá výška cca 2 m. Při prokopávání zbytkové suti a vrstev, kryjících její dno, nelze vyloučit paleontologické nebo archeologické nálezy. [\[27\]](#)

Historie jeskynních vchodů:

1. Uměle vyražen nový vchod III a rozšíření vchodu starý I do té doby zaplavovaný vodou někdy až po strop, známo Okno II (A. Lichtenštejn 1796)
2. Úprava vchodu Lichtenštejnského boční zadržovací zdívkou - původně snad ponechán skalní pilíř dělící vchod na dvě části v duchu romantické doby (srv. s mapou L. Slezáka z roku 1980)
3. Objevena Brunina jeskyně s dalším vchodem IV (1902)
4. Úpravy vchodů pro účely podzemní továrny, odvodňovací štola ve starém vchodu I (1944)

Pro účely ČSS ZO 6-01 vypracoval Mgr. Petr Kos ÚAPP Brno v.v.i.

Použitá a doporučená literatura:

- Absolon, K. 1970: Moravský kras 2, Praha.
 Adámek, F. 1972: Halštatský pohřeb v Býčí skále, Blansko.
 Baarová, Z. 2004: Střední Politaví v době halštatské, Rkp. magisterské diplomové práce, obor archeologie, Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno.

- Baarová, Z. 2007: Halštatské hradisko Křižanovice - „Zámeček“, *Pravěk NŘ* 15, 2005, 395-418.
- Bouzek, J. 1996: Býčí skála und der Süden, *Pravěk NŘ* 5, 1995, 57-66.
- Bukowski, Z. 1996: Der Fund von der Býčí skála-Höhle und die hallstattzeitliche sog. Bernsteinstrase, *Pravěk NŘ* 5, 1995, 67-80.
- Červinka, I. L. 1902: Morava za pravěku, Brno.
- Čižmář, M. 2008: Příspěvek k metalurgické výrobě na Moravě v době halštatské, *Pravěk NŘ* 17, 2007, 383-391.
- Čižmář, Z. 1996: Das hallstattzeitliche Gehöft in Kuřim, *Pravěk NŘ* 5, 1995, 217-254.
- Čižmář, Z. 1997: Bernstein auf der hallstattzeitlichen Ansiedlung in Kuřim. Ein Beitrag zur Frage der Bernsteinbearbeitung im Brüner Neclen und Essen Umgebung (Jantar na halštatském sídlišti v Kuřimi), *Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales LXXXII*, 17-34.
- Dobisíková, M. - Geisler, M. - Kala, J. - Kos, P. - Mikulková, B. - Parma, D. - Přichystal, A. 2010: Halštatské pohřebiště ze Slavkova u Brna (okr. Vyškov), *Popolnicové polia a doba halštatská*, Nitra, 57-99.
- Dvořák, J. 1994: Obětiště lidu horákovské kultury (halštat) v jeskyni Býčí skála u Adamova, *Vlastivědný věstník moravský* 46, 349-353.
- Gedl, M. 1996: Býčí skála-Höhle und die zeitgleichen Fundkomplexe aus Polen, *Pravěk NŘ* 5, 1995, 81-94.
- Golec, M. 2003: Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu, *Těšetice-Kyjovice 6*, Brno.
- Golec, M. 2003: O konci bohatých horákovských hrobů a datování Býčí skály podle keramiky, *AR LV*, Praha, 695-717.
- Golec, M. 2005: Horákovská kultura, Rkp. disertační práce, obor archeologie, Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno.
- Golec, M. 2007: Cesta do podsvětí: Býčí skála, *Živá archeologie* 8, 39 - 44.
- Holubová, Z. 2008: Osídlení hradiska Zelená Hora v době halštatské, *Pravěk NŘ* 17, 2007, 357-382.
- Holubová, Z. 2011: Velmoži doby halštatské, In: Procházka, R. (Edit.), *Dějiny Brna B1, Od pravěku k ranému středověku*, Brno, 321-361.
- Hromek, M. a kol. 1987: 750 let Ochoz u Brna, Ochoz.
- Klíma, B. 1974: Archeologický výzkum plošiny před jeskyní Pekárnou, *Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně II/1973*, sv. 1, Praha.
- Kos, P. 2002: Vývoj osídlení jižní části Moravského krasu ve světle archeologických výzkumů (neolit - novověk), Rkp. Seminární práce, obor archeologie, Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno.
- Kos, P. 2004: Pohřby žen z doby halštatské v Modřicích u Brna, *Příspěvky z VIII. Konference v Českých Budějovicích 22. - 24. 9. 2004, Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, Supplementum 1, České Budějovice, 271-292.
- Kos, P. - Stuchlík, S. 2005: Podzemní chodby únětické kultury ve Vojkovicích, *Pravěk NŘ* 13, 2003, 439-458.
- Kos, P. 2005: K moravským lochům, *Forum urbes medii aevi (FUMA) II*, Brno, 166-183.
- Kos, P. 2008: Osídlení tvaroženského Santonu a jeho okolí od pravěku po raný novověk, In: Kolářová, D. - Kopecký, F. (Edit.), *Santon - Příroda a historie*, Sborník, Tvarožná, 40-61.
- Mikulková, B. 2010: Orlovice (okr. Vyškov), „Lysá hora“, *Přehled výzkumů* 51, 373-374.
- Nekvasil, J. 1969: Knížecí pohřeb v jeskyni Býčí skála, In: *Hallstatt a Býčí skála - Průvodce výstavou významných nálezů z pravěkých sbírek Vídeňského přírodovědného muzea*, Brno-Bratislava-Praha.
- Nekvasil, J. 1985: Úvahy nad Býčí skálou, In: Němec, C. - Šalé, F. (Edit.), *Wanklův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*, Blansko, 11-26.

- Nekvasil, J. 1991: Diskusní poznámky k problematice moravských hradisek středodunajské i lužické kultury, *Archeologické rozhledy* XLIII, 455-468.
- Nekvasil, J. 1993: Před branami historie (starší doba železná - halštatská), In: Podborský, V. a kol., *Pravěké dějiny Moravy, Vlastivěda moravská, NR 3, Brno*, 333-379.
- Ondroušková, S. 2008: Využívání jeskyní Moravského krasu v období popelnicových polí a v době železné, Rkp. bakalářská diplomová práce, obor archeologie, Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno.
- Parzinger, H. - Nekvasil, J. - Barth, F. E. 1995: Die Býčí skála-Höhle, Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren, *Römisch-Germanische Forschungen* 54, Mainz am Rhein.
- Parzinger, H. - Stegmann-Rajtár, S. 1988: Smolenice-Molpir und der Beginn Skythischer Sachkultur in der Südwestslowakei, *Prähistorische Zeitschrift* 63, 162-178.
- Peša, V. 2006: Jižní boční síň a halštatské využívání Býčí skály v Moravském krasu, *Archeologické rozhledy* LVIII, 427-446.
- Peša, V. 2006: Využívání jeskyní v mladší době bronzové až halštatské ve vybraných oblastech střední Evropy, *Památky archeologické* XCVII, 47-132.
- Peter-Röcher, H. 1977: Die Höhle von Býčí skála - Gaben an Götter und Ahnen, *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 18, 47-56.
- Pleiner, R. 1958: Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích, *Vývoj přímé výroby železa z rud od doby halštatské do 12. věku*, Praha.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů, Brno.
- Poulik, J. 1946: Halštatský hrob ve Velaticích u Brna, *Památky archeologické* XXXXII, 162-165.
- Princ, M. 1975: Přilby mladší doby halštatské a doby laténské ve střední Evropě, *Památky archeologické* LXVI, 344-375.
- Přichystal, A. - Náplava, M. 1995: Záhada Býčí skály aneb jeskyně plná otazníků, Třebíč.
- Přichystal, A. 1991: Znovu o tajemství Býčí skály - Nová hypotéza a současný stav poznání, *Rovnost* 28. Června 1991, 4.
- Přichystal, A. 1993: Nová fakta do diskuse o nález z doby halštatské v jeskyni Býčí skála (Moravský kras), *Časopis Moravského muzea* LXXVIII, *Vědy společenské*, 75-85.
- Přichystal, A. 1993: Pohled geologa na nález z doby halštatské v Býčí skále, *Speleofórum* 12, Brno, 73-74.
- Přichystal, A. 1996: Geschichte des Fundes aus der Býčí skála-Höhle und die neuesten Erkenntnisse, *Pravěk NR 5, 1995*, 11-24.
- Smrž, Z. 1975: Enkláva lužického osídlení v oblasti Boskovické brázdy, Praha.
- Stegmann-Rajtár, S. 1992: Grabfunde der älteren Hallstattzeit aus Südmähren, Košice.
- Svoboda, J. 2006: Habrůvka (okr. Blansko), Jeskyně Býčí skála, Neolit, Dokumentace a datování skalních maleb, *Přehled výzkumů* 47, 125-126.
- Šimánek, M. 2008: Býčí skála, kultovní objekt doby halštatské. Rkp. diplomové práce, obor klasická archeologie, Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno.
- Štof, A. 1985: Halštatské Boskovické brázdy, In: Němec, C. - Šalé, F. (Edit.), *Wanklův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů*, Blansko, 55-61.
- Štof, A. 1987: Pravěké osídlení Křtínska, In: Čapka, F. (Edit.), *Křtiny a okolí - Historie a současnost*, *Vlastivědná knihovna moravská* 58, Křtiny, 9-18.
- Trachsel, M. 2004: Untersuchungen zur relativem und absoluten Chronologie der Hallstattzeit 1, 2, *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archeologie aus der Abteilung Ur- und Frühgeschichte der Universität Zürich* 104, Bonn.
- Trefný, M. 2002: Bronzefunde aus der Býčí skála-Höhle und ihre Beziehungen zum Südosalpenraum und Italien, In: Lang, A. - Salač, V. (Edit.), *Fernkontakte in der Eisenzeit*, *Konferenz Liblice 2000*, Praha, 360-378.

- Vaňáček, M. 1970: Mokrý u Brna, Vlastivědná knihovna moravská 2, Brno.
- Vitula, P. 1999: Brno (okr. Brno-město). Ul. Příkop - Business centrum, Přehled výzkumů 1995-1996, 339-340.
- Wankel, J. 1984: Obrazy z Moravského Švýcarska a jeho minulosti, Brno.
- Zatloukal, R. 1996: Funde von Hans Freising aus der Býčí skála-Höhle, Pravěk NŘ 5, 1995, 39-50.

-
- [1] M. Čižmářovi děkuji za možnost tuto informaci uveřejnit.
- [2] Ve střední a jižní části Moravského krasu se nejedná o ojedinělý případ. Další tajné mincovny jsou historicky i archeologicky potvrzeny z okolí Kanic a Ochoze.
- [3] Na jižní Moravě byly kroužky sestavovány do honosných ženských pásů a náhrdelníků, nebo jimi byly zdobeny oděvy. Podobná móda se ujala také v západní oblasti rakouské kalenderberské kultury a rozšířena byla i ve střední Itálii v kultuře Piceno. Ve všech případech se jednalo o doplňky ženského kroje - snad slavnostního.
- [4] V Býčí skále byly pro sklářské účely dobývány písky rovněž 18. stol.
- [5] Některé paralely týkající se zpracování torentiky nás vedou až do oblasti rakouského Štýrska (Kleinklein).
- [6] Nálezy pochází z rozměrné zemnice, kulturní jámy a žlabu a dokládají existenci výšinného sídliště (patrně dvorce) z období mladého stupně horákovské kultury (Ha D1).
- [7] Zde je v keramických nálezech dokumentován plynulý přechod z konce doby bronzové do doby halštatské za významného podílu keramiky platěnické kultury.
- [8] V osídlení hradiška dokumentujeme keramickými nálezy vývoj časného halštatu, který byl ovlivňován prvky bavorské halštatské kultury (Knickwandschale, červenočerná tuhová malba podunajského typu, Stufenschale), prozrazující propojení tohoto sídelního centra s osídlením v oblasti Pavlovských vrchů (Klentnice) a dolnobavorského Podunají. Kulturní orientace a politický zájem správců hradiště byly zaměřeny na prostor kultury lužických popelnicových polí, JV Pňialpí a střední Balkán. Význam dvorce před hradištěm je ale upřednostněn přítomností mohylového pohřebiště, které dokumentuje časnou až střední etapu vývoje horákovské kultury, což staví Horákovský hrad spíše do role útočiště posunutého poněkud hlouběji do zalesněného pásma Dražanské vrchoviny (Moravského krasu).
- [9] Sídliště podolské kultury mohlo v souvislosti se starším nálezem depotu bronzových zlomků naznačovat, že ostrožna ležela na trase menší dálkové komunikace směřující do údolí Řičky a dale do střední části Moravského krasu. Záchraný archeologický výzkum, který tu byl proveden v 80. letech, naznačil složitější uspořádání areálu s doklady pastevectví, tkalcovství, lovu a snad i barevné metalurgie.
- [10] Drobné jeskyně nelze ale považovat za stabilní sídla, dokládají pouze epizodický pobyt člověka s ohništi, kolem kterých byly rozhazovány zlomky keramiky a další sídlištní odpad.
- [11] Datování artefaktu z jeskyně Kůlničky nelze již potvrdit, což staví dnes jeho význam do roviny spekulací.
- [12] Vývoj osídlení Pekárny dokládá, že jeskyně byla intenzivně osídlována ve starší době bronzové, méně pak ve střední době bronzové a poněkud více opět až v období kultury popelnicových polí. Nálezy, které bychom mohly jednoznačně přisoudit starému halštatu tu podobně jako v Býčí skále nenacházíme, ve vesměs amorfní skladbě zlomků však nelze jejich podíl zcela vyloučit.
- [13] Tato dálková trasa se v oblasti Brna odkláněla z jantarové stezky a směřovala údolím Zlatého potoka (Řičky) na Staré zámky u Líšně a odtud přes území Moravského krasu dále do údolí Svitavy na Blanensku a do Polabí.

[14] Podle slovního významu vztahujícího se ke skutečným jeskynním hradům z období středověku; např. jeskyně Rytířská v severní části Moravského krasu, které však ještě neměly v době halštatské správní funkci.

[15] Na základě chronologického vývoje sídelního teritoria, ležícího v oblasti východní části Brněnské kotliny, dále u Podolí, Líšně, Velatic, Horákova, Mokré a středo-jihní oblasti Moravského krasu, bylo toto území V. Podborským přiřčleněno k brněnské skupině památek horákovské kultury (pravděpod. jednomu kmeni), které měly reprezentovat halštatský vývoj na centrálním Brněnsku. Památky shodného rázu z Brna-Holásek a Horákova nám však dokumentují odlišný vývoj nežli v oblasti, která ležela na opačné straně řek Svratky a Svitavy. Tyto řeky tvořily v době halštatské hraniční pásmo mezi dvěma geografickými skupinami brněnskými, které se váží na samostatné subregiony v Brněnské kotlině (podle současného členění Z. Holubové). K osídlení situovanému na východním břehu Svitavy a Svratky inklinuje skupina „horákovská“, která vykazuje svým projevem vazby k periferní horákovsko-platěnické oblasti na Vyškovsku. Domnívám se, že se nejedná o homogenní societu, ale o dvě rozdílné snad „kmenové“ oblasti.

[16] Pozůstatky velkých sloupových domů byly odkryty také na nedalekém hospodářském dvorci s doklady metalurgie a zpracování jantaru v Kuřimi, takže jejich znalost je v této oblasti archeologickými výzkumy potvrzena.

[17] A. Přichystal předpokládá, že přístupová cesta zvenčí byla k oknu odlámána později. Nejednalo-li se o hlavní vchod do jeskyně, pak jím byl alespoň umožněn částečný odvod kouře a mohlo být také příležitostně využíváno jako nouzový východ, který se osvědčoval hlavně v obdobích nenadálých povodní, jež přiváděly do hydrologické činnosti Hlavní chodbu jeskyně, a zatápěly přirozený dolní vchod.

[18] V. Peša se domnívá, že rituální kostrové pohřby mohly být původně ukládány na podlahu v Hlavní chodbě, odkud byly vodami Jedovnického potoka splaveny do částí položených v blízkosti vchodu, tj. Jižní odbočky a Před síně.

[19] Zde se můžeme s Wankem ztotožnit částečně alespoň v tom, že se jednalo o zbytky nedokonalé kremace, ale pouze o ohořelé ostatky, což potvrdila také antropologická analýza.

[20] I když se nálezce i jiní badatelé domnívali (např. J. Nekvasil), že se jednalo o stržený prsní pancíř do partie pasu, nelze zavrhnout domněnku, že se jednalo o součást pásové garnitury, kterou nosily bohatší halštatské ženy podle předloh kněžek z brněnské skupiny horákovské kultury, nebo mužů kultury Piceno ve střední Itálii.

Je zajímavé, že stejné závěsy se na centrálním Brněnsku v hrobech vůbec nevyskytují. Lze se proto domnívat, že se jedná o převzetí módy kroužkových opasků, tvůrci „horákovské“ skupiny ze svého sousedství na Brněnsku nebo až ze střední Itálie.

[21] Ani ta však nepotvrzuje, že se jedná o doklad pohřebního ritu a tím pádem o pohřební jeskyni. Ze současných výzkumů pohřebišť horákovské kultury žádné podobné situace neznáme, a navíc se již jedná o období, kdy na Moravě převládl žárový pohřební ritus nad kostrovým, jenž byl striktně dodržován na celém území.

[22] Z pravěkých, středověkých a etnografických pramenů je známo, že některá podzemní refugia (lochy a jejich starší předlohy) obsahovala pro případ nouze soupravy potravinových zásob uložených v nádobách. V některých podzemních chodbách byly dokonce budovány tajné studny zajišťující lidem dlouhodobější přežití; někdy byly v krajních případech využívány k úkrytu i obilní jámy.

[23] Existence jeskynní kovárny je zmiňována také ještě z novověkého období z jeskyně Balcarky, takže se na půdě Moravského krasu nejedná o žádnou zvláštnost.

[24] Jedním z faktorů, který mohl ovlivnit sklonek života zemřelých v jeskyni, mohl být proces, během něhož došlo k exhalaci oxidu uhelnatého a příčinou špatného odvětrání k jeho hromadění v přízemní části jeskyně; mohlo tomu být ale samozřejmě i jinak.

[25] Jeskyně byla po této epizodě navštívena lidmi ještě ve střední době laténské, jak nám nasvědčují ojedinělé nálezy bronzových polodutých náramků, které by mohly naznačovat původní význam místa, které mohlo dříve sloužit hlavně jako emporium (překladiště distribuovaných předmětů), nebo úkryt cenných ukořistěných nebo obchodovaných komodit.

[26] V souvislosti se skytskými vpády je např. uvažováno o zániku západoslovenské skupiny kalenderberské kultury.

[27] Během mapování chodby se znatelnými stropními sintrovými náteky byl ve stěně zjištěn pozůstatek svažující se sintrové desky, která naznačuje, že původní výška vchodu před mladšími úpravami v jeskyni byla přibližně jen 40 - 50 cm.